

Els adjectius en les descripcions dels personatges literaris. Seqüències didàctiques i ensenyament reflexiu en l'alfabetització inicial¹

Alícia Santolària Òrrios | Universitat de València (España)

orrios@uv.es

La recerca sobre l'ensenyament de la gramàtica en context d'escriptura mostra els efectes positius en les escrits dels infants. Però hi ha pocs estudis encara sobre ensenyament gramatical en edats primerenques i menys encara sota els paràmetres de la gramàtica pedagògica caracteritzada per reflexionar sobre l'ús a partir de l'activitat metalingüística. En aquest article contextualitzem l'ensenyament de l'adjectiu en edats primerenques en una seqüència didàctica d'escriptura sobre descripcions de personatges literaris femenins que es porta a terme en dos grups d'alumnes (amb 5-6 anys i 7-8 anys) d'una escola pública valenciana. Els resultats mostren que els infants que participen en la recerca incrementen l'ús dels adjectius i, com a conseqüència d'aquest fet, s'observa una millora dels textos en tant que els infants aporten la informació que permet particularitzar els personatges.

Paraules clau: adjectiu, alfabetització inicial, descripcions, ensenyament de la gramàtica, seqüència didàctica.

Adjectives in the descriptions of literary characters. Teaching intervention sequences and reflective teaching in early literacy

Research on the teaching of grammar in the context of writing shows the positive effects on children's writing. Nevertheless, there are still few studies on grammar teaching at an early age and even less under the parameters of pedagogical grammar characterized by reflecting on use from the metalinguistic activity. In this article, we contextualize the teaching of the adjective at an early age in a writing didactic sequence based on descriptions of female literary characters, which has been carried out in two groups of students (one with 5-6 year-olds and another one with 7-8 year-olds) from a Valencian public school. The results show that children participating in the research make more use of the adjectives and, as a result, there is an improvement in the texts as children provide the information that allows the characters to be particularized.

Keywords: adjective, description, early literacy, grammar teaching, intervention sequences.

¹ Aquest treball s'encabeix en el projecte *La elaboración de una gramática escolar interlingüística: hacia una enseñanza reflexiva de las lenguas en contextos multilingües* (PID2019-105298RB-I00 finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación-Agencia Estatal de Investigación).

Recibido: 03/07/2022 | Aceptado: 29/11/2022

Santolària Òrrios, A. (2022). Adjectives in the descriptions of literary characters. Teaching intervention sequences and reflective teaching in early literacy. *Lenguaje y textos*, 56, 71-86. <https://doi.org/10.4995/lyt.2022.18010>

1. Introducció

En els darrers anys s'ha incrementat l'interès per l'ensenyament de la gramàtica des d'una perspectiva pedagògica a les aules. En donen compte les publicacions de diversos monogràfics (Casas & Comajonan, 2017; Fontich *et al.* 2020; Reig *et al.* 2020; Rodríguez & García Folgado, 2014; Rodríguez & García Pastor, 2017; entre d'altres), que no només revelen la importància del tema sinó que també presenten un ensenyament de la gramàtica a partir de situacions d'aprenentatge on la reflexió gramatical es vincula amb els usos discursius. Tot i això, no es disposa d'un nombre rellevant de recerques centrades en l'ensenyament de la gramàtica en els primers cursos escolars i, menys encara, d'estudis centrats en determinades categories gramaticals com ara els adjectius.

En aquest article es presenta una investigació que explora l'ensenyament d'aquesta categoria gramatical en 3r d'Educació Infantil (5-6 anys) i 2n d'Educació Primària (7-8) mitjançant un projecte que té com a objectiu l'escriptura de fitxes tècniques sobre contes per a realitzar una exposició a l'escola de narracions tradicionals protagonitzades per dones. La recerca aprofundeix en la descripció dels personatges femenins i en els adjectius que els infants han de fer servir per a particularitzar-los.

Per a aconseguir que els infants s'apropien dels adjectius, la tasca d'escriptura s'articula al voltant del gènere *fitxa tècnica sobre contes*, un ús discursiu que sol mostrar referències bibliogràfiques de forma esquemàtica (dades sobre l'autoria, editorial, nombre de pàgines, etc.) i resums de les narracions i que, a més a més, és pròxim als infants ja que hi és present, entre d'altres llocs, a les contraportades dels llibres

allotjats a les biblioteques d'aula. També es tracta d'un ús discursiu que permet establir experiències de comunicació oral com ara fer recomanacions sobre les lectures als companys o altres persones.

2. Marc de la recerca

La gramàtica pedagògica entén la necessitat d'una gramàtica per a l'escola, on la reflexió gramatical es planteja subordinada a la millora dels usos discursius (Camps & Milián, 2017; Milián & Ribas, 2016; Rodríguez, 2015). S'insisteix en un ensenyament de la gramàtica a partir de situacions i usos comunicatius: "en una enseñanza vinculada al uso, es necesario que la descripción gramatical no sea únicamente de tipo formal sino que ponga en relación formas lingüísticas con los significados y las intenciones" (Rodríguez & Zayas, 2017, p. 248). Es relacionen dins d'aquest plantejament didàctic tres aspectes: el plantejament funcional, l'ús discursiu i l'activitat metalingüística. Per posar en relació els vèrtex del triangle, es dissenyen dispositius didàctics que connecten els tres elements. Pensem, d'acord amb Dolz *et al.* (2001), Camps & Zayas (2006) i Rodríguez-Gonzalo (2022), que les seqüències didàctiques constitueixen una forma d'intervenció molt adequada perquè aborden l'ensenyament de l'escriptura i de la gramàtica des d'un punt de vista comunicatiu, orientat a la promoció de gèneres discursius concrets i a activar procediments de reflexió metalingüística a partir d'un ensenyament dialògic.

Una gramàtica escolar es planteja dos aspectes complexos: d'una banda, la transposició didàctica entre la ciència de referència i els continguts curriculars (Ribas, 2010) i, de l'altra, el disseny d'activitats escolars pensades per abordar

situacions comunicatives. El model de la gramàtica pedagògica considera que les activitats d'observació, manipulació i producció han de servir de base a qualsevol tipus de coneixement, sense oblidar que la manipulació pot ser també una activitat verbal (Camps, 1986; Camps & Milian, 2017; Rodríguez & Zayas, 2017; Zayas, 2004), assumint alhora que per a la programació i les pràctiques cal tenir en compte l'estadi de desenvolupament intel·lectual en què es troba l'infant (Camps, 1986).

En aquest període, a més de l'edat dels infants, s'han de tindre en compte altres factors com l'adequació al nivell del desenvolupament psicolingüístic i de la progressió dels coneixements al llarg dels anys d'escolaritat. Fons (2016, p. 219) explica que des d'una perspectiva socioconstructivista de l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura inicial "el maestro deberá prever en la organización de las actividades situaciones en las que se use el lenguaje escrito de manera real", i proposa situacions d'aprenentatge de tres tipus: a) per resoldre qüestions pràctiques (e.g., passar llista); b) per conèixer dades concretes (e.g., informació sobre animals) i c) per gaudir del plaer estètic (e.g., llegir poesia). En l'escriptura d'una fitxa tècnica sobre contes hi conflueixen els tres tipus de situacions pràctiques (e.g., recordar fàcilment la història que explica un conte llarg), es potencia el coneixement (e.g., se sistematitzen dades com ara el títol, l'autor o els personatges) i es gaudeix del plaer estètic (en tant que es mira i es llig un conte).

El període que constitueix el focus de la nostra investigació està centrat en l'al·fabetització inicial (el període que abraça l'etapa d'Educació Infantil i primer i segon curs d'Educació Primària). Aquesta etapa constitueix el començament d'un procés

a llarg termini on els infants descobriren el funcionament del sistema d'escriptura al temps que s'acaren a diversos gèneres escrits rellevants per la seua vida (Sánchez, 2014). Es tracta d'una etapa rellevant per a l'infant, en la qual el docent ha de prendre decisions per no sobrecarregar cognitivament els petits, que s'han d'enfrontar alhora a multiplicitat de sabers com el codi lingüístic, els usos discursius, el grafisme i el traç, sense tindre encara eines sòlides sobre les convencions del sistema d'escriptura (correspondències grafies-fonemes, identificació de lletres o síl·labes, etc.). A aquesta complexitat s'hi afegeix l'interès per la reflexió sobre la llengua, inclosos els aspectes gramaticals per a millorar l'escriptura, dimensió que és defensada també en estadis primerencs per Bigas & Gil (2009), Gil (2011), Méndez (2013) i Santolària (2017c).

Per a delimitar l'ensenyament i l'aprenentatge dels adjectius en aquestes edats tenim en compte dos aspectes: a) són d'aparició tardana en el llenguatge infantil, "el nen pren consciència abans dels substantius que dels verbs i dels adjectius, perquè tenen una referència objectal clara" (Camps, 1986, p. 37); i b) són poc usats pels infants en aquesta franja d'edat (Millán, 1988). Per afrontar aquest repte ens basem en recerques en la primera fase escolar dutes a terme sota l'aixopluc de la gramàtica pedagògica, ja que contempla la realitat de l'ensenyament de la gramàtica en les aules i les dimensions lingüísticomunicatives, metodològiques, l'activitat metalingüística i l'escriptura. Els estudis de Bigas (2001; 2006), Gil (2016); Ferrer & Miró (1999) i Santolària (2014) són antecedents fonamentals de la nostra proposta, que continua la línia marcada per aquestes recerques.

Quant a l'estudi de l'adjectiu, podem trobar-ne diferents classificacions, atenent a les diferents perspectives gramaticals (descriptiva, semàntica, cognitiva, etc.). La gramàtica descriptiva és la que gaudeix d'una major acceptació a l'escola, que mostra uns exercicis sobre l'adjectiu centrats en aprendre la seua flexió, concordança o ortografia per sobre d'aprendre com s'han d'usar (Cutillas, 2014). L'estudi sobre l'adjectiu representa un repte per a l'escola ja que es tracta d'una de les categories que més creix en el llenguatge infantil (Llauradó & Tolchisky, 2013) i és un dels recursos descriptius més potents de què disposa la llengua, el seu aprenentatge és un procés llarg que s'estén més enllà de l'adolescència, per la qual cosa pot ser un bon indicador del desenvolupament lingüístic dels infants (Cutillas, 2017). Considerem, per tant, que cal donar un lloc rellevant a l'adjectiu en els primers cursos escolars cercant dispositius didàctics que imbriquen la reflexió i l'ús, és a dir, des de la mirada de la perspectiva de la gramàtica pedagògica.

3. Objectius

Aquesta investigació s'emmarca en les recerques anteriors i es proposa estudiar l'ensenyament i l'aprenentatge de l'adjectiu mitjançant seqüències didàctiques i projectes d'escriptura en els primers cursos escolars. Es plantegen, en aquest sentit, les següents preguntes de recerca: 1) Com es pot introduir l'ensenyament primerenc de l'adjectiu?; 2) Els infants incorporen els adjectius en els textos després de realitzar les activitats de la seqüència didàctica?; 3) Quins són els adjectius triats?; 4) Aquesta incorporació millora la qualitat textual? Per tant, els objectius d'aquest treball rau en a crear una seqüència didàctica sobre

l'adjectiu i analitzar-ne l'abast en els primers cursos escolars, concretament en dues aules: una amb infants de 5-6 anys (3r Educació Infantil) i, una altra, amb infants de 7-8 (2n Educació Primària).

4. Disseny i metodologia de la recerca

En aquest apartat es presenta el context de la recerca, el procés de recollida de dades i la seua anàlisi. La investigació es basa en estudis de cas a partir de l'anàlisi de la proposta didàctica implementada en una escola, on la investigadora pren el rol d'observadora participant. Tot i que les dades analitzades en aquest treball provenen dels textos finals escrits pels infants a la fi de la realització de la SD, s'han recollit altres tipus de dades (textos de procés, gravacions d'àudio, quaderns de la investigadora i de les mestres, etc., que en aquest article no s'analitzaran per motius d'espai).

El treball presentat és de caire qualitatiu, una forma d'aproximar-se a la realitat des de dins, en la qual els investigadors realitzen la seua tasca amb les persones implicades en els contextos reals per arribar a comprendre la realitat (Bisquerra *et al.*, 2014).

Quant al procediment d'anàlisi, ens centrem a observar la presència o absència d'adjectius per descriure les protagonistes en els textos i si aquests adjectius responen al propòsit comunicatiu del projecte d'escriptura: descriure els personatges principals dels contes. Primer s'observa conjuntament aquesta categoria gramatical en el text d'Infantil i en un sol de Primària, triat com a exemple i, a continuació, s'observaran els textos inicials i finals dels infants de tot el grup-classe de Primària.

Les dades que s'analitzen en aquest treball, els adjectius que apareixen als

textos escrits pels infants, s'han tret a partir de la implementació d'una seqüència didàctica basada en l'escola de Ginebra (Dolz *et al.*, 2001). Un dispositiu que aporta un conjunt d'activitats d'escriptura organitzades al voltant d'un gènere discursiu, que esdevé al temps instrument didàctic i de recerca en tant que permet l'apropiació de dades.

Per encabir la seqüència didàctica (SD d'ara endavant) en un projecte contextualitzat es tenen en compte dos aspectes, d'una banda l'educació igualitària que persegueix l'escola i, de l'altra, els continguts lingüístics curriculars. El projecte s'articula al voltant de les dones en els contes tradicionals i culmina en una exposició escolar on els infants mostren els textos elaborats. A més, es persegueix amb el projecte donar a conèixer narracions tradicionals protagonitzades per dones intel·ligents allunyades dels clixés relacionats amb la passivitat i el sotmetiment. Interessava destacar les qualitats de les heroïnes que es desmarquen dels rols tradicionals, per tant, l'escriptura de les fitxes tècniques sobre contes té una finalitat i propòsit concret: descriure les protagonistes en una exposició escolar i oferir l'oportunitat d'educar mitjançant la literatura en valors igualitaris. D'aquesta manera té sentit introduir l'ensenyament de l'adjectiu lligat a la descripció de personatges literaris, una categoria gramatical que apareix per primera vegada al currículum valencià en 2n curs de Primària (Decret 108/2014).²

La planificació de la tasca d'escriptura consta de 4 fases tant en el grup d'Educació Infantil com en el de Primària (veure Taula 1). En la primera es llegeix el conte seleccionat entre tot el grup classe i es

realitzen activitats d'interacció oral guiades per la mestra. En la segona, es delimita la tasca d'escriptura mitjançant una consigna. En la tercera es dissenyen tres tallers i un ventall d'activitats lingüísticocomunicatives (on hi és present l'ensenyament de l'adjectiu). I, finalment, en la quarta, els infants escriuen els textos per mostrar-los en l'exposició. El projecte es du a terme a la fi del curs escolar, en el grup classe d'Educació Infantil es realitza en 3 sessions i en el de Primària en 6.

5. Descripció de les activitats sobre els adjectius

Per dissenyar les activitats sobre l'adjectiu en aquesta etapa educativa es tenen en compte els treballs de Camps (1986) i Millán (1988). Segons la primera autora, els infants de sis anys usen pocs adjectius, als set anys s'observa un lleu augment i és als nou quan es fa una passa important. Són classificats per l'autora en tres tipus: adjectius de valor, de sentiment i qualitats externes (*bo, alegre i alt* en són un exemple prototípic de cada tipus). Quant a la segona autora, es té en compte que el treball gramatical es basa en el descobriment del funcionament de la llengua mitjançant l'acció damunt dels textos i de les frases amb operacions com ara comparar elements que tenen el mateix significat o la mateixa forma; reconèixer elements iguals o diferents; compondre textos o frases, etc.

A la taula 1 s'hi detallen les activitats dutes a terme. L'escriptura del text s'ha concretat de maneres diferents: a Primària cada infant ha escrit el seu text després d'un procés de discussió i a Infantil s'ha fet mitjançant el dictat al mestre, forma d'escriptura

² El currículum al qual ens referim és el vigent en el moment de la recerca. Tot i això, la *Ley Orgánica de Modificación de la Ley Orgánica de Educación (LOMLOE)* preveu el desplegament dels nous currículums a partir del curs 2022/23.

on el docent escriu allò que els infants expliquen oralment. El dictat al mestre es constitueix com un dispositiu didàctic per a l'ensenyament precoç de l'escriptura, mitjançant el qual els infants van observant de quina manera el llenguatge escrit permet expressar determinats significats i van comprnent la multiplicitat dels seus usos i finalitats (Santos, 2018).

6. Resultats

En aquest apartat es presenten els resultats obtinguts en la investigació, que responen als objectius principals de l'estudi: dissenyar una seqüència didàctica sobre l'adjectiu i analitzar-ne l'abast en els primers cursos escolars. Des de la perspectiva de la gramàtica pedagògica, els usos discursius s'han de vincular a les qüestions gramaticals, per aquest motiu a l'apartat següent mostrem els textos dels infants (que inclouen els

Taula 1. Fases i descripció de la seqüència didàctica.

Fases	Educació Infantil	Educació Primària
1	Activitat inicial: lectura col·lectiva del conte <i>La xiqueta sabuda</i> (Afanasiev, 2004). Activitats de comprensió orals guiades per la mestra.	Activitat inicial: lectura col·lectiva del conte <i>La dent dor</i> (Amades, 1982). Activitats de comprensió orals guiades per la mestra
2	Presentació tasca d'escriptura. No hi ha elaboració de text inicial (per no sobrecarregar els infants).	Presentació de la tasca d'escriptura. Elaboració text inicial sense regulacions.
3	Procés d'elaboració textual (SD) • Taller 1 Introducció al gènere discursiu. • Taller 2 Selecció i distribució de la informació del gènere discursiu. No es realitza cap resum. • Taller 3 Selecció material lingüístic: - verbs. - adjectius. - no es tracten els connectors. Activitats lingüísticocomunicatives a partir del joc i la de manipulació. Activitats sobre l'adjectiu: - La meua millor amiga és.../el meu millor amic és... - La protagonista del conte és...	Procés d'elaboració textual (SD) • Taller 1 Introducció al gènere discursiu. • Taller 2 Selecció i distribució de la informació del gènere discursiu. Realització d'un resum. • Taller 3 Selecció material lingüístic: - verbs. - adjectius. - connectors. Activitats lingüísticocomunicatives a partir del joc i la de manipulació. Activitats sobre l'adjectiu: - La meua millor amiga és.../el meu millor amic és... - La protagonista del conte és...
4	Elaboració col·lectiva mitjançant el dictat al docent del text final. (fitxa tècnica sobre el conte) Inclusió dels adjectius en la fitxa tècnica. Revisió textual.	Elaboració individual del text final. (fitxa tècnica sobre el conte) Inclusió dels adjectius en la fitxa tècnica. Revisió textual.

adjectius) per tal de conèixer aquesta categoria gramatical en el seu context.

7. Els textos dels infants

Comptem amb un corpus de 15 textos de Primària i un d'Infantil. Cal aclarir que l'aula de Primària comptava amb 20 infants que realitzaren individualment el text final. Ara bé, es decideix desestimar els textos dels infants que precisaven ajudes extraordinàries, en aquest cas tres, així com deixar de banda els textos dels infants que no havien realitzat totes les activitats de la SD, raó per la qual el corpus és de 15 textos. En el cas d'Infantil, l'aula estava composta per 25 infants tot i que només n'oferim un ja que l'escriptura ha estat realitzada col·lectivament mitjançant el *dictat al docent* (Santolària, 2021).

El text d'Infantil que mostrem ha estat elaborat d'aquesta manera: la mestra orienta oralment la comunicació i transcriu posteriorment a la pissarra el que diuen els infants.

A continuació, els xiquets i les xiquetes copien de la pissarra en el full de treball personal el text que han confeccionat entre tots. Oferim només una mostra dels 25 textos del corpus perquè cada infant copia el text de la pissarra en el seu quadern. El contingut és el mateix en tots els casos, les diferències es poden trobar en aspectes com ara el traç o en algunes qüestions relacionades amb l'adquisició del sistema d'escriptura. Finalment, hem de dir que s'ha preferit transcriure els textos sense modificar qüestions ortogràfiques per insistir en la idea que l'aprenentatge inicial de l'escriptura és una activitat molt complexa on les competències que s'hi relacionen (el desenvolupament de la motricitat, el reconeixement de les convencions del sistema d'escriptura o codi i el coneixement de les competències compositives) es poden fer alhora. A la taula 2 mostrem els dos textos.

Taula 2. Els textos dels infants.

Textos escrits		
	Infantil	Primària (L'exemple d'Andreu)
Apartats del text		
Títol	<i>La xiqueta sabuda</i>	<i>La Dent d'Or</i>
Autor/a	<i>Afanasiev</i>	<i>Joan Amades</i>
Editorial	No s'indica	<i>Adaptacio</i>
Personatges	<i>el rei, el germà ric, el germà pobre, la muller Ivanuska, la xiqueta sabuda</i>	<i>La Dent D'or, príncep, reina, dimoni, adibina, olives, gats, cavall, pastor i.</i>
Com és la protagonista?	<i>Bona, llesta</i>	<i>Es balenta, llesta, bonica i atrebida.</i>
Què fa la protagonista del conte?	<i>raonar, parlar, pensar</i>	<i>Cabalgaar, raonar, pensar, feia cas al cavall.</i>
Resum del conte	No s'elabora en tant que és una tasca molt complexa per a infants de 5 anys	<i>Hi havia una begada una xica molt guapa que sa mare es ba morir i un dia dige que es tenia que casar en un xic que tingera una dent d'or com ella i el dimoni que la escolta es disfresa de un xic ambuna dentdor i el cavall li ajuda a escapar de ell i ba en-ganyar tanbe a un príncep i el caballet la ajuda a casarse en ell. *la mare.*</i>

La SD guia igualment el procés d'escriptura dels alumnes a partir dels mateixos eixos: l'eix pragmàtic, l'eix discursiu i l'eix lingüístic (Santolària, 2017a i 2017b). És a dir, el plantejament de la seqüència didàctica és el mateix per als dos grups, tot adaptant i tenim en compte la gradació dels aprenentatges als diferents nivells escolars. La intenció de la tasca d'escriptura és la mateixa: realitzar les fitxes tècniques de les rondalles per a l'exposició escolar sobre les dones i els contes tradicionals. Podem recordar que les dues SSDD presenten quatre diferències importants: *a)* els infants d'Infantil no realitzen cap producció inicial, mentre que els de Primària, sí; *b)* l'escriptura final de la fitxa tècnica s'aborda col·lectivament mitjançant el dictat al mestre a l'aula d'Infantil mentre que és individual a la de Primària; *c)* l'extensió de les seqüències varia (la SD d'Infantil presenta menys activitats que Primària) i *d)* la complexitat de les seqüències canvia: una de les activitats més rellevants de la SD de Primària rau a realitzar el resum del conte font *La Dent d'or*, tasca que no s'aborda a l'aula d'Infantil perquè, com assenyala Álvarez Angulo (2007), l'elaboració del resum és una tasca molt complexa. I per, últim, i com a conseqüència de la introducció del resum en la fitxa tècnica de la SD de Primària, en aquesta etapa es treballen els connectors mentre que en Infantil, no.

7.1. Els adjectius en els textos finals

Els resultats de l'anàlisi dels textos sobre l'ús dels adjectius mostren que els infants han estat capaços de produir un text amb sentit gràcies a l'ajuda de la SD i que, efectivament, usen adjectius en els seus escrits.

Com hem pogut veure a la taula 2, la fitxa tècnica d'Infantil, elaborada col·lectivament, és més curta i no conté resum. La productivitat textual és inferior (escriuen

24 paraules) a la dels infants de Primària (l'infant a qui hem posat el pseudònim d'Andreu, n'escrivi 106, sis paraules per sobre de la mitjana de la classe, que nés de 100).

Pel que fa a l'ús dels adjectius, a Infantil escriuen dos per a descriure la protagonista: *bona* i *llesta*. Mentre que l'Andreu, l'infant que ens serveix d'exemple, n'escrivi quatre: *balenta*, *llesta*, *bonica* i *atrebida*. *Són adjectius* en tots dos casos de valor i de qualitats externes, seguint la classificació de l'adquisició de l'adjectiu establerta per Millán (1998). Cal fer notar que els infants usen adjectius quan se'ls interroga directament amb la pregunta derivada del Taller 3 de la SD **Com és la protagonista del conte?** Només l'infant de Primària n'usa un en el resum, també de valor (*guapa*). S'ha d'afegir que els dos textos aconsegueixen el seu propòsit comunicatiu: aportar informació sobre uns personatges desconeguts, una informació que ajuda a descriure uns protagonistes literaris.

S'ha de dir que en els dos contes llegits no apareixen gaires adjectius per descriure les protagonistes. El conte usat a la classe d'Infantil compta amb 768 paraules i només un adjectiu que s'usa dues vegades (*sabuda*). La narració llegida a Primària té 2314 paraules i sis adjectius (*polida*, *bonica*, *rica*, *amoinada*, *desgraciada* i *bona*). Són pocs en relació a la llargària dels contes. Aquest fet contrasta amb l'ús que en fan els infants d'aquesta categoria, que malgrat la reducció de paraules dels textos que creen mantenen gairebé el mateix nombre d'adjectius que en els textos originals. És a dir, el grup d'Infantil redueix el 96,9% de paraules del conte font i manté el 100% dels adjectius. El grup de Primària redueix el 95% i en manté el 80%. En la taula 3 es pot observar la relació entre el nombre de paraules dels textos i dels adjectius.

Taula 3. Nombre de paraules i adjectius.

Grup Infantil		Grup Primària	
Nombre de paraules	Adjectius	Nombre de paraules	Adjectius
Conte		Conte	
La xiqueta sabuda: 768	2	La Dent d'or: 2314	6
Text infants: 24	2	Text infants: 100	4'8

7.2. Els adjectius en el grup de 2n Educació Primària abans i després de la mediació

Tot i la reducció de mots, com hem assenyalat adés, l'ús dels adjectius per part dels infants és remarcable. D'on ixen, per tant, els adjectius que expliciten els alumnes? Del Taller 3 de la SD i també dels coneixements que ja posseeixen els infants. En la primera activitat sobre els adjectius, que serveix per descriure un amic, s'hi mostren 11 en una llista: *atrevida, poregosa, tranquil·la, curiosa, treballadora, peresosa, callada, parladora, valenta, llesta, tímida* i; en la segona, que serveix per descriure la protagonista, sis: *curiosa, desobedient, llesta, bona, treballadora, poregosa*. Els infants n'han incorporat set dels 17 que se'ls ha ofert en la llista contextualitzada en ambdues activitats però n'han posat 16 que no apareixen a la SD i que formen part del seu bagatge. A la taula 4 es pot observar.

Taula 4. Adjectius als textos dels infants.

Adjectius als textos		Total
Activitat 1	Valenta, llesta, tranquil·la, atrevida.	4
Activitat 2	Bona, curiosa, treballadora.	3
Bagatge infants	Alta, bonica, obedient, graciosa, intel·ligent, mai enfadada, sabuda, ni grossa, ni prima, simpàtica, amigable, enganyadora, amable, guapa, fartona, endevinadora.	16

El grup-classe usa, per tant, 23 adjectius diferents. Val a dir que s'han comptat tant els que apareixen en la part esquemàtica de la Fitxa tècnica sobre contes, on se'ls pregunta explícitament **Com és la protagonista del conte?** com els que apareixen en la part del resum i s'han comptat tantes vegades com hi apareixen. Els infants n'utilitzen dos tipus: els que donen compte del caràcter de la protagonista, els de valor, (com *llesta*) i aquells que expliciten qualitats només físiques o qualitats externes (com *alta*) al Text inicial com al final. S'observa que l'adjectiu més usat és *bonica* (0 vegades al Text inicial i 14 al Final), seguit de *llesta* (0 / 11), i de *valenta* (2 / 10). Es poden veure els

Taula 5. Ús adjectius abans i després de la intervenció.

Adjectiu emprat	Nombre de vegades	
	Text inicial	Text final
Bonica	0	14
Llesta	0	11
Valenta	2	10
Alta, simpàtica, atrevida	0	4
Guapa	2	3
Bona	0	3
Enganyadora, obedient	0	2
Tranquil·la, curiosa, treballadora, graciosa, intel·ligent, mai enfadada, sabuda, ni grossa, ni prima, amigable, amable, fartona, endevinadora	0	1

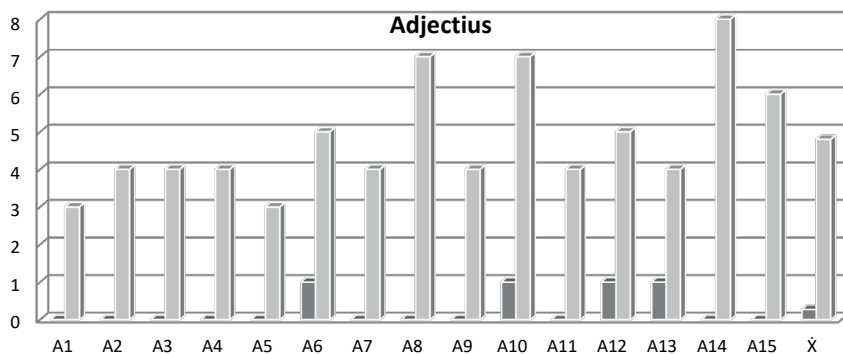
detalls a la taula 5, on s'observa que al Text inicial només hi apareixen dos adjectius (*valenta* i *guapa*) i el canvi que es produeix després de la intervenció didàctica.

Abans de detenir-nos en analitzar el tipus d'adjectius que usen els alumnes, observarem la Gràfica 1 on s'hi mostra el nombre d'adjectius que usa cada infant (el nom dels infants apareix anonimitzat sota les abreviatures A1, A2, A3, respectivament). En l'eix horitzontal es pot observar la quantitat d'adjectius que usa cada alumne abans i després de la mediació.

L'índex de productivitat més alta recau sobre l'Alumne 14 (0 Text inicial/ 8 Text final), seguit per l'A10 (1 TI/ 7/TF) i l'A8 (0.TI/.7 TF). Observem que l'indicador més alt recau en l'alumne amb major rendiment textual en el Text final: 134 paraules. Els indicadors més baixos recauen sobre l'A1 i l'A5 que usen tres adjectius. En definitiva, s'acompleix un dels objectius de la SD: l'ús de l'adjectiu per a descriure la protagonista. És interessant observar com el conjunt del xiquets usa una mitjana de 4,8 d'adjectius en el Text final. La majoria d'aquests adjectius, però, apareix en l'esquema. Només hi ha cinc nens que també introdueixen adjectius relatius a la protagonista en el

resum: A6: 1 (*guapa*); A8: 2 (*guapa, llesta*); A13: 1 (*guapa*); A14: 4 (*alta, bonica, ni grossa, ni prima*); A15: 1 (*bonica*). És a dir, el 66,6 % dels infants aporta adjectius que caracteritzen la protagonista quan se'ls pregunta directament. La resta (el 33,4%) incorpora aquesta mena d'informació (encara que en menor mesura) també en el resum.

Acabem d'assenyalar que tots els alumnes usen més adjectius per a descriure la protagonista després de la implementació de la SD (una mitjana de zero en el Text inicial i de 4,8 en el final). És una quantitat significativa que permet caracteritzar millor l'heroïna del conte, la Dent d'or. S'ha de ressaltar que la majoria dels infants destaquen adjectius com *bonica, valenta* i *llesta* en el Text final. També s'ha de ressaltar, que els infants usen més adjectius per descriure la personalitat de la protagonista que no pas el seu aspecte. Dels 23 adjectius que usa tot el grup classe, els infants usen 18 per a especificar el caràcter de la Dent d'or i només en gasten cinc per explicar com és físicament (*bonica, alta, guapa, ni grossa, ni prima*). Així, podem observar que el valor més usat per ressenyar físicament l'heroïna és la bellesa (*bonica*), adjectiu que no usa cap infant en al Text inicial i que és usat per

Gràfica 1. Nombre d'adjectius grup-classe Educació Primària-Text Inicial i Final.

14 al Text final. *Guapa* és emprat per 2 infants al Text inicial i per 3 al Final; *alta* per cap infant a l'Inicial i per 4 al Final. S'ha de dir que aquests resultats coincideixen amb d'altres recerques sobre producció textual a principi de l'escolaritat. Sánchez i González (2018) mostren, en un estudi sobre la promoció de l'escriptura a partir de la implicació personal, com els infants a l'hora de descriure els seus mestres, destaquen qualitats de bondat i bellesa.

Quant als adjectius que els xiquets i xiquetes usen per a descriure el caràcter de la protagonista val a dir que els més productius són *valenta* (2 / 10), *llesta* (0 / 11), *simpàtica* (0 / 4) i *atrevida* (0 / 4). Cal fer notar que usen sinònims de *llesta* com *intel·ligent* (0 / 1) o *sabuda* (0 / 1).

En definitiva, destaquen sobretot les qualitats intel·lectuals de la protagonista (*llesta*, *intel·ligent* i *sabuda*) i el seu coratge (*valenta* i *atrevida*). Recordem que d'aquests tres, només apareix *llesta* en la SD. Els altres dos: *intel·ligent* i *sabuda* són aportats pels infants. *Valenta* i *atrevida* són mostrats només en les activitats de la SD, no apareixen al conte.

8. Conclusions

Com s'indicava a l'inici, els objectius d'aquest treball són crear una seqüència didàctica sobre l'adjectiu i analitzar-ne l'abast en els primers cursos escolars, a partir de les dades obtingudes, organitzem les conclusions al voltant dels quatre eixos relacionats amb les preguntes de recerca: a) La introducció de l'adjectiu en edats primerenques des de la perspectiva de la gramàtica pedagògica; b) La tria dels adjectius; c) La incorporació dels adjectius de la SD en el textos; d) La millora del textos després de la implementació de la SD.

- a. Plantejar l'ensenyament de l'adjectiu dins d'un projecte contextualitzat i sota el marc de la gramàtica pedagògica ha posat de manifest que, malgrat la seua adquisició tardana, els infants han incorporat als seus textos aquesta categoria gramatical. El currículum de la Comunitat Valenciana, concretament el Real Decreto 126/ 2014, explicita els continguts gramaticals que cal ensenyar tot i que és més vague a l'hora d'explicar com. Amb tot, al preàmbul s' explica que l'ensenyament de les habilitats lingüísticocomunicatives ha d'anar lligat a la construcció de competències en els usos discursius del llenguatge a partir del coneixement i la reflexió metalingüística necessària per a apropiarse de les regles gramaticals i ortogràfiques (Decret 108/2014). El nostre treball integra l'ensenyament d'un gènere discursiu i s'ha vinculat a continguts curriculars gramaticals i textuals en sintonia amb recerques que remarquen la necessitat de transitar entre la gramàtica de referència i una per a l'escola que no ha de constituir un aprimament dels continguts sinó que s'ha de basar en la manipulació, observació i la reflexió gramatical (Camps & Fontich, 2019; Fontich & García-Folgado, 2018; Myhill, 2018; Rodríguez-Gonzalo, 2021).
- b. L'orientació i la tutorització en tot el procés d'escriptura articulat en torn de la SD resulta fonamental, d'acord amb les dades obtingudes. S'ha d'insistir en la idea que l'acompanyament en aquest procés d'escriptura esdevé fonamental per a afavorir el desenvolupar lingüístic que, des d'una perspectiva socioconstructivista, se'n fa a

partir de l'exposició a la llengua de l'entorn. A més a més, caldrà afegir que en l'etapa que ens ocupa, i fins tota l'educació Primària, la influència de la instrucció formal es considera cabdal (Bruner, 1985). En aquest sentit, les decisions pedagògiques preses s'han d'orientar a mediacions directes i explícites, sobretot perquè l'ús de l'adjectiu està estretament relacionat amb el lèxic lletrat adquirit en edat escolar (Cutillas, 2017). Les seqüències didàctiques permeten avançar en el domini dels gèneres discursius (Dolz, 2009; Mata *et al.* 2015) i en els procediments de reflexió gramatical que condueixen a la millora dels textos (Camps, 2003; Milian & Ribas, 2016).

- c. El currículum escolar i les gramàtiques de referència classifiquen l'adjectiu de diferents formes. Davant d'aquesta heterodòxia, hem seguit la perspectiva de l'adquisició de l'adjectiu perquè ens permet acostar-nos a la perspectiva de l'infant i a la seua etapa de desenvolupament. Pensem que tot i que en aquestes edats s'usen pocs, la quantitat d'adjectius mostrada en aquest treball permet pensar que els infants poden usar-ne més si es treballen en projectes contextualitzats amb finalitats clares i, si a més a més, s'afavoreix la reflexió sobre les categories gramaticals des d'un punt de vista més funcional que formal (Fontich, 2017). Els adjectius mostrats a la SD són de valor, d'acord amb l'adquisició de l'adjectiu, triats per a descriure els personatges literaris. Interessava destacar característiques d'intel·ligència i solvència per sobre de qualitats físiques per eixamplar la visió de les dones en la literatura

tradicional. En les activitats hem mostrat 17 exemples d'adjectius amb aquestes característiques i cap ni un de característiques físiques, tot i que els infants afegeixen del seu bagatge cinc que tenen a veure amb la presència física de les heroïnes. Amb tot, usen 18 referits als valors que poden posseir les protagonistes dels contes, és a dir, els infants destaquen les qualitats internes per sobre de les externes. L'augment en l'ús coincideix amb els resultats trobats en Cutillas (2017) que posa al descobert que a mesura que els infants avancen en cursos, escriuen textos no solament més llargs sinó amb un major nombre d'adjectius.

- d. La noció de qualitat textual és escorredissa i representa una gran preocupació tant per las docents com per als investigadors, sobretot en els primers cursos escolars (Tolchisky & Castillo, 2016). Tot i això, segons aquestes autores, hi ha elements que permeten copsar la qualitat textual, que depèn de diferents factors com el contingut, el context, el propòsit, l'edat i la longitud del text en edats primerenques. Els textos dels infants han millorat després de la intervenció didàctica. D'una banda, els textos sumen nombre d'adjectius (2 en Infantil i una mitjana de 4.8 en Primària) i açò aporta més informació, més matisos sobre els personatges, cosa que permet particularitzar-los i diferenciar-los d'altres protagonistes literàries. De l'altra, creix l'extensió del textos. S'ha vist que el grup d'Infantil ha escrit 24 paraules i el de Primària, 100. La productivitat és major que en altres estudis amb presència d'adjectius en edats similars on

els infants de primer curs escrivien 15 paraules i els de tercer, 49 (Sánchez & González, 2018). Pensem que organitzar l'ensenyament mitjançant SSDD coadjuva a millorar els textos en tant que és útil tant per organitzar el continguts discursius com gramaticals (Dolz *et al.*, 2018; Ribas *et al.* 2020).

Finalment aquest treball se suma al corrent de l'ensenyament de la gramàtica des dels primers cursos escolars amb efectes positius en els textos dels infants i obre

perspectives de futur en aquesta direcció per continuar explorant l'ensenyament de la gramàtica relacionada amb els usos lingüístics. Les dades obtingudes coincideixen amb d'altres aportacions que, si bé no s'ocupen de l'etapa d'Educació Infantil o primer cicle d'Educació Primària, han obtingut resultats que apunten en la mateixa direcció en segon i tercer cicle d'Educació Primària. Ens referim als estudis de Casas-Deseures (2017, 2014, 2013) i Torralba (2012) sobre l'aprenentatge del verb o al de Ribas *et al.* (2020) sobre els connectors.

Bibliografia

- AFANÁSIEV, A. (2004). La niña sabia. En *El anillo mágico y otros cuentos populares rusos* (pp. 257-259). Páginas de espuma.
- ÁLVAREZ, ANGULO T. (2007). A vueltas con el resumen escolar. Esta vez, en la pizarra, con tiza y borrado. *Didáctica. Lengua y Literatura*, 19, 13-30.
- AMADES, J. (1982). La Dent d'or. En *Folklore de Catalunya* (vol. I, pp. 524-531). Editorial Selecta.
- BIGAS, M. (2006). La segmentació de textos en paraules. *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, 40, 30-36.
- BIGAS, M., GIL, R. (2009). L'activitat metalingüística durant una tasca de segmentació d'un text en paraules, a 2n de Primària. *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, 48, 67-77.
- BIGAS, M., CARCELLER, P., CORREIG, M. FONS, M. RÍOS, I. (2001). La actividad metalingüística en la enseñanza de la lectura y la escritura. Análisis de situaciones en aulas de 3 y 5 años. En A. Camps (coord.). *El aula como espacio de investigación y reflexión. Investigaciones en didáctica de la lengua* (pp. 129-145). Graó.
- BRUNER, J. (1985). *La parla dels infants*. Eumo editorial.
- BISQUERRA, R., DORIO, I., GÓMEZ, J., LATORRE, A., MARTÍNEZ, F., MASSOT, I., MATEO, J., SABARIEGO, M., SANZ MARTINEZ, A., TORRADO, M., VILÀ, R. (2014). *Metodología de la investigación educativa*. Cuarta Edición. Editorial: La Muralla S.A.
- CAMPS, A. (1986). *La gramàtica a l'escola bàsica entre els 5 i els 10 anys. Algunes reflexions i propostes*. Barcanova Educació.
- CAMPS, A. (comp.) (2003). *Seqüències didàctiques per aprendre a escriure*. Graó.
- CAMPS, A., ZAYAS, F. (coords.) (2006). *Secuencias didácticas para aprender gramática*. Graó.
- CAMPS, A. (2020). Repensar la enseñanza de la gramática. Una revisión de conceptos. En J. Ballester & N. Ibarra *Entre la lectura, la escritura y la educación. Paradigmas de investigación en didáctica de la literatura y la lengua* (pp. 95-106). Narcea Ediciones.
- CAMPS, A., MILIAN, M. (2017). Cap a una gramàtica per a l'ensenyament: definició i caracterització. *Caplletra*, 63, 217-243. <https://doi.org/10.7203/caplletra.63.10400>
- CAMPS, A., FONTICH, X. (2019). Teachers' concepts on the teaching of grammar in relation to the teaching of writing in Spain: a case study. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-36. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.02.02>

- CASAS, M., & COMAJOAN, L. (coords.) (2017). Noves perspectives per a l'ensenyament-aprenentatge de la gramàtica: cap a una gramàtica pedagògica. *Caplletra*, 63. <https://doi.org/10.7203/caplletra.63.10395>
- CASAS, M. (2017). Los conocimientos sobre la distinción temporal básica en alumnos de educación primaria. *Cauce: Revista Internacional de Filología, Comunicación y sus Didácticas*, 40, 9-15.
- CASAS, M. (2014). Interacción, uso lingüístico y construcciones del saber gramatical en la educación primaria. *Tejuelo: Didáctica de la Lengua y la Literatura*, 10, 65-83.
- CASAS, M. (2013). La construcció del coneixement sobre el verb en alumnes de 3r i 6è d'educació primària. *Bellaterra: journal of teaching and learning Language and literature*, 2, 43-64. <https://doi.org/10.5565/rev/jtl3.462>
- CUTILLAS, L. (2014). Un texto, un buen texto, un texto mayor: los adjetivos y la calidad de los textos. *Artículos de Didáctica de la lengua i la literatura*, 65, 28-36.
- CUTILLAS, L. (2017). L'ús dels adjectius al llarg del desenvolupament tardà del català. [Tesi doctoral: LCiA_TESI.pdf (ub.edu)].
- DECRET 108/2014, de 4 de juliol del Consell pel qual estableix el currículum i desplega l'ordenació general de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana. [2014/6347]. http://www.docv.gva.es/datos/2014/07/07/pdf/2014_6347.pdf
- DOLZ, J. (2009). Los cinco grandes retos de la formación del profesorado, Comunicació presentada en el V SIGET (Simposio Internacional de Estudos de Gêneros Textuais Internacional –O Ensino em Foco. Agost de 2009, Caxias do Sul, RS, Brasil).
- DOLZ, J., NOVERRAZ, M., SCHNEUWLY, B. (2001). *Séquences didactiques pour l'oral et pour l'écrit*. Editions de Boeck.
- DOLZ, J., ABOUZAÏD, M., CUSIN, V.M. (2018). Grammaire, lexique et orthographe pour enseigner la production écrite. En Dolz, J. & Gagnon, R. (dir.), *Former à enseigner la production écrite*. Presses Universitaires du Septentrion, 265-286. <https://doi.org/10.4000/books.septentrion.26996>
- FERRER, M. & MIRÓ, M. (1999). Connectors i producció escrita en primer cicle de primària. *Artículos de Didáctica de la lengua i la literatura*, 17, 31-41.
- FONTICH, X. (2017). Ensenyar gramàtica: quan el perquè articula el què i el com. *Artículos de Didáctica de la lengua i la literatura*, 72, 7-12.
- FONTICH, X., GARCÍA-FOLGADO, M.J. (2018). Grammar instruction in the Hispanic area: The case of Spain with attention to empirical studies on metalinguistic activity. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18, 1-39. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2018.18.04.02>
- FONTICH, X., VAN RITJ, J.H.M., GAUVIN, I. (2020). Research on L1 grammar in schooling: Mediation at the heart of learning grammar. Introduction to a special issue. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 20, 1-13. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2020.20.03.01>
- FONS, M. (2016). Métodos de enseñanza de la lectura y la escritura. En Fons, M. & Palou, J. (coords.). *Didáctica de la lengua y la literatura en educación infantil* (pp. 211-222). Síntesis.
- GIL, R. (2011). Reflexionar sobre la llengua per aprendre a escriure. *Guix*, 371, 23-26.
- GIL, R. M. (2016). Interpretar i millorar les escriptures infantils: dificultats i reptes. *Llengua, societat i comunicació: revista de sociolingüística de la Universitat de Barcelona*, 14, 30-37. <https://doi.org/10.1344/LSC-2016.14.5>
- LLAURADÓ, A., TOLCHINSKY, L. (2013). Growth of text-embedded lexicon in Catalan: From childhood to adolescence. *First Language*, 33, 628-653.
- MATA, J., NÚÑEZ, M.P., RIENDA, J. (2015). *Didáctica de la lengua y la literatura*. Ediciones Pirámide.

- MÉNDEZ, A. (2014). Una experiència d'ensenyament de coneixements gramaticals al cicle inicial. *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura*, 60, 87-98.
- MILIAN, M., RIBAS, T. (2016). La reflexión metalingüística y la gramática. En Fons, M. & Palou, J. (coords.). *Didáctica de la lengua y la literatura en educación primaria* (pp. 213-226). Síntesis.
- MILLÁN, M^a.R. (1988). Consideraciones sobre la adquisición del adjetivo y su semántica. *Cauce, Revista de Filología y su didáctica*, 11, 269-285.
- MYHILL, D. (2018). Grammar as a meaning-making resource for improving writing. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18, 1-21. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2018.18.04.04>
- REAL DECRETO 126/2014, de 28 de febrero, por el que se establece el currículo básico de la Educación Primaria. BOE de 1 de marzo de 2014.
- RIBAS, T. (2010). Aprender sobre el verbo en cuatro lenguas. Análisis de la noción de verbo en cuatro manuales de lenguas distintas de 3º de ESO. En Ribas, T. (coord.), *Libros de texto y enseñanza de la gramática* (pp. 55-75). Graó.
- RIBAS, T., RODRÍGUEZ-GONZALO, C., DURÁN, C. (2020). El aprendizaje de la escritura de textos de opinión en alumnos de Primaria: análisis de la actividad metalingüística, de los conceptos sobre la escritura y de los productos finales. *Indagatio Didactica*, 12 (2), 33-54. <https://doi.org/10.34624/id.v12i2.17436>
- REIG, A., BEAUMAMOIR-SECO, M., MARCOTTE, S. (2020). Editors' note: *Current research on grammar teaching. Plural perspectives*. *Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature*, 13 (2), 1-21. <https://doi.org/10.5565/rev/jtl3.907>
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C. (2015). Reflexión metalingüística y enseñanza de la gramática en Educación Primaria. En Mata, J. (coord.). *Didáctica de la lengua y la literatura*, (pp. 149-178). Ediciones Pirámide.
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C., GARCÍA FOLGADO, M.J. (eds.) (2014). La enseñanza de la gramática: pasado, presente y futuro. *Lenguaje y textos*, 40.
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C., GARCÍA PASTOR, M.D. (2017). Gramática y enseñanza de las lenguas. *Cauce*, 40. <https://drive.google.com/file/d/1-lwQj9cPreqBByCkqZqPnkWP83nEVv0r/view>
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C., ZAYAS, F. (2017). La relación entre conocimientos gramaticales y el aprendizaje de prácticas discursivas: el adjetivo como ejemplo. *Caplletra*, 63, 245-277. <https://doi.org/10.7203/caplletra.63.10401>
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C. (2021). Una gramática escolar interlingüística. Hacia una enseñanza reflexiva de las lenguas en contextos multilingües. *Huarte de San Juan. Filología y Didáctica de la Lengua*, 21, 33-55. <https://doi.org/10.48035/rhsj-fd.21.2>
- RODRÍGUEZ-GONZALO, C. (2022). Situacions d'aprenentatge per a la reflexió interlingüística. *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura*, 94, 41-46.
- SÁNCHEZ, S. (2014). La alfabetización inicial en los últimos 25 años: de los métodos de lectura a las prácticas docentes para enseñar a leer y escribir. En Romero, M; Jiménez, R. (Coords.) *Hacia una educación lingüística y literaria: Homenaje a los 25 años del Departamento de Didáctica de la Lengua y la Literatura* (1987-2012). UCA.
- SÁNCHEZ, S., GONZÁLEZ, C. (2018). ¿Cómo es un buen maestro para ti? *Aula de innovación educativa*, 276, 24-28.
- SANTOLÀRIA, A. (2014). Ensenyar els connectors al primer cicle de l'escola Primària. *Tejuelo*, 10, VII, 101-121. <http://iesgtballester.juntaextremadura.net/web/profesores/tejuelo/>
- SANTOLÀRIA, A. (2017a). Escriure fitxes tècniques sobre contes en Educació Infantil. En Santolària, A. & Ribera, P. (coords.) *Escrivim. Seqüències didàctiques per a l'escola* (pp. 23-27). Edicions del Bullent.
- SANTOLÀRIA, A. (2017b). Escriure fitxes tècniques sobre contes en segon d'Educació Primària. En Santolària, A. & Ribera, P. (coords.) *Escrivim. Seqüències didàctiques per a l'escola* (pp. 28-34). Edicions del Bullent.

- SANTOLÀRIA, A. (2017c). Conectores y secuencias didácticas en primer ciclo de educación primaria. *Cauce*, 40, 29–35
<http://doi.org/10.12795/CAUCE>
- SANTOLÀRIA, A. (2021). La alfabetización inicial con niños y niñas de 5 a 6 años. Aspectos clave para la formación inicial docente. *ENSAYOS. Revista De La Facultad De Educación De Albacete*, 36(2), 97-112.
<https://doi.org/10.18239/ensayos.v36i2.2665>
- SANTOS, M.M. (2018). *O ensino precoce da escrita: o ditado ao adulto mediado por sequências didáticas com recurso ao quadro interativo*. [Tesi doctoral: <https://ria.ua.pt/handle/10773/26159>]
- TOLCHINSKY, L., CASTILLO, C. (2016). Les percepcions de mestres i experts sobre la qualitat dels textos. *Llengua, societat i comunicació: revista de sociolingüística de la Universitat de Barcelona*, 14, 57-67.
<https://doi.org/10.1344/LSC-2016.14.8>
- TORRALBA, M. (2012). *La comprensió dels temps verbals a primària*. [Tesi doctoral: <https://www.tdx.cat/handle/10803/117021#page=1>]
- ZAYAS, F. (2004). Cap a una gramàtica pedagògica. *Articles de Didàctica de la llengua i la literatura*, 33, 9-26.